

A partjelzőt nem szokták szidni

Doncsev Toso, a bolgár és a magyar

Doncsev Toso kultúrdiplomata, író, műfordító, a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatójaként töltött időszakáról, magyarországi bolgárokról és bolgárokkal foglalkozó magyarokról, valamint későn indult írói pályájáról beszélt lapunknak. A hetvenöt éves szerző új könyve, *Az alkony harmatcseppjei* június közepén jelent meg, és hamarosan rendhagyó szakácskönyvet ír.

Magyar Kurír/
Lambert Attila
felvételei

– Kinek a mellszobra mellett ül?

– Dunyov Istváné mellett. Ez a bánáti bolgár Kossuth hadbírója, aztán Kufstein foglya, de mindenekelőtt jeles jogász volt. Vingában született, oda bolgárok települtek ki, így a magyarországi bolgárok jelképe lehetne. Amikor a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatója voltam, Bulgáriában szobrot állítottunk neki; Csiprovciban, ahonnan a bánási bolgárok származnak. Budapesten, a XIII. kerületben van Dunyov István utca, oda – tehát szabadtérre – két éve került ugyanez a szobor, amely *Kozsuharov* Ognyan magyarországi bolgár szobrászművész alkotása. Ezt a kiöntést, ami itt van az asztalon, áprilisban kaptam ajándékba, a 75. születésnapomra.

– Kik azok a magyarok, akiknek bánja, hogy nem állított szobrot Bulgáriában? És kik azok a bolgárok, akikről utcanévtáblával emlékezhetnének meg Magyarországon?

– A történelmi múlt, ha megjelenik a térben, fontos és állandó tényező lehet. 2011-ben mentem ki Szófiába az intézet igazgatójaként, és 2015-ig töltöttem be ezt a tisztséget. Az egyik célom a két nemzet emlékeinek kölcsönös ápolása volt. Kossuthnak már 1949-ben állítottak mellszobrot Bulgáriában, még hozzá Sumenben. A szabadságharc leverése után oszmán területre mentek a magyar emigránsok, először Vidinbe, majd Sumenbe. Amúgy Szófiában van Petőfi utca, Kossuth utca, Budapest utca is. Amikor megérkeztem, Anyuta Borin asszonnyal, a Csiprovczi Történelmi Múzeumának igazgatójával megbeszéljük, hogy ezentúl többet fogunk tenni a két nép közötti kapcsolatok ápolásáért.

1683-ban Bulgária északnyugati területén felkelés tört ki, amelyet törökellenes katolikusok vezettek. A lázadást leverték, de a felkelők egy csoportja a Magyar Királyság területére menekült, Torontál és Krassó-Szörény vármegyékbe. Ugyanakkor például Dunyov, akiről az imént beszéltünk, méltatlanul elfeledett alak. Nehezen sikerült elérnem, hogy Csiprovciban szobrot állítsunk neki. Sokáig gyözködtem a polgármestert: kicsit a gombhoz igazítottuk a kabátot, mert a szobrot magyar állami támogatással állítottuk, ők pedig ehhez az eseményhez időzítve rendezték a környezetét, így a szobor új teret alakított ki magának körül.

A főbb törekvéseim közé tartozott a Nagy László-emlékszobor is, amely Szófiában áll. Az elképzelésem az volt, hogy méltó környezetben kapjon helyet, rendezze a teret, és legyen jelen az ország életében. Végül ott talált otthonra, ahol az intézetünk áll. A bürokrácia legyőzött minket. Mi viszont a „kicsit bent, kicsit kint” megoldást választva az épület kirkatában helyeztük el az alkotást. Az üvegfalat el lehet tolni, amikor koszorúzzuk. A mellszobor Georgi Csapkanov, Szófia legnevesebb szobrászának munkája, aki a rendszerváltás után Szent Szófia alakját is megformázta. Egyébként több bolgár származású magyar közéleti személyiség van, mint hinnék. Dobroszláv Lajos, a jeles akvarellfestő, akinek a képe itt lóg a falamon, szintén bolgár származású volt.

– Nagy Lászlónak emlékháza is van a Balkánon, igaz?

– Igen, a költőt Szmoljan városa előbb díszpolgárává avatta, majd a halála után emlékházat alakított ki neki. Ennek június 18-án lesz az újraavatása. (A beszélgetés június elején készült – a szerk.) Szívügyem volt, hogy felújítsuk az épületet, s ez az utódom révén meg is valósult. Ugyanazt a szobrot, amelyet Szófiában helyeztünk el, a dél-bulgáriai Rodopében is felavattuk. Nagy László számtalan bolgár népdalt fordított, sokszor megfordult Bulgáriában.

– Mennyire vannak jelen a jeles magyar személyiségek a bolgár kultúrában? Mond-e bármit Nagy László vagy Petőfi Sándor neve az átlag bolgárnak?

– Több tanulmányt írtam a bolgár-magyar kapcsolatokról. Bátran állíthatom, hogy a művelt közönség körében – de nevezzük ezt inkább az általános műveltséggel rendelkezők körének – tudják, ki Petőfi vagy Kossuth. A költő már csak azért is benne él a bolgár köztudatban, mert igen korán, nem sokkal a halála után fordított tőle a bolgár irodalom egyik

klasszikusa, Ivan Vazov. Nem mindegy, kit, mikor és hogyan fordítanak. Kétségtelen, hogy Bulgáriában már a XIX. század végén fölfedezték Petőfit. Ismerése szempontjából az is sokat számít, hogy jeles bolgár szerzők párhuzamot véltek felfedezni a nagy bolgár költő, Hriszto Botev és Petőfi között. Való igaz: mindketten a szabadság és a szerelem költői, akik a nép idegen uralom alóli felszabadításáért küzdöttek, és a költészet megújítói voltak. Fiatalon, szinte ugyanabban az életkorban haltak meg: az egyik a török, a másik az osztrák uralom ellen harcolva esett el. Bulgáriában egyébként *Az örült* az a nagy Petőfi-vers, amely Vazov fordításában népszerűvé vált. A magyarok alig ismerik, az iskolákban sem tanítják. Pedig modern vers. Egy forradalmár monológja, aki fel akarja robbantani a világot. Bulgáriában 1969-től mindmáig évente országos szavalóverseny rendeznek. Ezt a hagyományt továbbvittük a Magyar Kulturális Intézettel. Eredménnyel. Az Örkény István-centenárium alkalmából rendezett vers- és prózamondó versenyt hivatásos előadó kategóriában a csodaszép színésznő, Mariella *Sztancseva* nyerte meg a magyar író műveiből összeállított monodramájával. Később Magyarországon is fellépett ezzel az előadásával.

– Számtalan magyar szerzőnek, köztük Oravecz Imrének és Ferdinandy Györgynek is segített kiadni a kötetét Bulgáriában. Kik azok az íróink, akiknek népszerűsítését a legnagyobb eredménynek tartja?

– Bulgáriában régóta megrendezik a téli könyvásárt, amire minden alkalommal díszvendéget is hívnak. Az volt az ambíció, hogy futtassuk fel a magyar irodalmat Bulgáriában. Amikor 2012-ben először vettünk részt az eseményen, Kínával versenyeztünk. Bár tény, hogy a kínaiak akár az egész könyves rendezvényt zsebből meg tudták volna venni, végül mi lettünk a díszvendégek, és nem ők. Nem magamnak tulajdonítom ezt az érdemet, de örülök, hogy hozzájárulhattam a sikerhez. *Navracsics* Tibor akkori miniszterelnök-helyettes is kiutazott a rendezvényre, és az ügy államközi kulturális kapcsolattá vált. Kortárs írókat is kiadtunk, többek között Oravecz Imrét és *Kukorelly* Endrét. Egyébként *Kukorelly*nek és *Ferdinandy*nak – másokhoz hasonlóan – nem csak könyve jelent meg; a bemutatóra is eljöttek. Akkor még létezett a Balassi Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) műfordítói támogatása. Sajnos idén senki nem kapott támogatást, *Demeter Szilárd*, a PIM új főigazgatója elképzelését pedig nem ismerem. Akkoriban azonban, amikor kint voltam, 2012-ben a kultúrdiplomácia sikerességének köszönhetően huszonnégy, magyar szerző által jegyzett, illetve magyar tematikájú könyv jelent meg. Oroszországban és Franciaországban sem adtak ki ennyi magyar kötetet egy év alatt. *Batsányi* óta tudjuk, hogy vigyázó szemeinket Párizsra kell vetnünk, de *Ablonczy Balázs* kollégám is elmondta, hogy a franciákat bizony jobban érdekelte egy régi gyarmatukkal, Laossal foglalkozó plakátkiállítás,

mint az, hogy mit csinál az ottani magyar intézet. Bulgáriában viszont a 2000-es évektől vitathatatlan kulturális nagyhatalom volt Magyarország.

1994 körül az MSZP–SZDSZ-kormány döntése lényegtelen és megszüntetésre szánt intézménynek ítélte a szófiai és a kairói magyar intézetet. Akkoriban nyílt viszont a New York-i és a londoni intézet, ha nem tévedek. A lényeg azonban az, hogy végül sikerült mentenünk a menthetőt, ami jórészt annak köszönhető, hogy élveztük *Göncz* Árpád köztársasági elnök bizalmát. A Bolgár Országos Önkormányzat elnökeként, 1995-ben együtt utaztam vele Bulgáriába. *Arató* György, az intézet akkori igazgatója segítségével a bolgár szellemi élet jelesei megismerkedhettek köztársasági elnökünkkel. Egyébként *Göncz*nek kötete is jelent meg kint, a *Sarusok* című kisregénye. Mindenesetre a látogatás alkalmával megtudta: a pártállami rendszerben Bulgáriában a magyar kultúra számított nyugatinak. A rendszerváltozás idején a reprivatizációval sem változott ez a helyzet. Az intézetet sokan ismerték, már csak azért is, mert jó kávé egyedül ott lehetett kapni. Az igazgatóságom idején jeles bolgár képzőművészeknek, íróknak is szerveztünk eseményeket. Nem kizárólag azoknak az alkotóknak, akiknek volt magyar kapcsolatuk. A befogadási szándék volt a koncepcióm lényege.

– 2015 után miért nem folytatta a szófiai Magyar Kulturális Intézet vezetését?

– A külképviseleti dolgozókra vonatkozó, akkor hatályban lévő jogszabályok négy évben határozták meg a mandátum idejét. Ezt egy évvel lehetett volna hosszabbítani. Az életemben minden késve jött, az intézet élére is hatvanhét évesen kerültem. Részben a családom miatt nem kértem hosszabbítást. Örülök, hogy az utódom folytatta a koncepciómat; az elmúlt években többször visszajártam. A távozásom erőt és időt adott ahhoz, hogy megírjam *A hétköznapi eredményekről* című munkámat a holokausztról. *Ferdinandy* György szépíró volt az egyik méltatója, amikor a

Pesti Vigadóban bemutattuk a Napkút Kiadó gondozásában, három nyelven – magyarul, bolgárul és angolul – megjelent munkámat. Ebben a magyartól eltérő szemszögből néztem a zsidómentés narratíváját. Kettős identitásom miatt az egyik felem azért büszke, mert 1943-ban a bolgárok megmentették zsidó honfitársaikat, a másik felem pedig azért, mert 1956-ban a magyarok bizonyították, hogy egy kis létszámú nemzet is képes szembenenni a nagyhatalmakkal. A könyvemben azt a kérdést járom körül, miért nem volt a második világháború alatt hétköznapi antiszemitizmus a bolgárok körében, amikor ez szerte Európában jellemző volt. Máskülönből érthetetlen lenne, ott miért nem következett be olyan katasztrófa, mint Magyarországon.

– És mire jutott?

– Nehéz egyetlen gondolatban összefoglalni a sokévi kutatásom eredményeit, de lényegében az öt-száz éves török elnyomással magyarázom. Ha volt bármi előnye, az kétségkívül az volt, hogy a bolgárok között ismeretlennek számított az antiszemitizmus, hiszen akkoriban, aki nem volt muszlim, azt automatikusan gyaurnak tekintették. Bulgáriában a törökök kiirtották az arisztokráciát. A zsidó hitűek nem különböztek másoktól, a keresztényekkel együtt szenvedtek a török elnyomás alatt. Mellesleg a török hódoltság után a fejlődésben a nulláról indult az a társadalom, ahol az agrárviszonyok felbomlásával csak a gazdasági tényezők számítottak. Érdekes, *A velencei kalmár* Shylockja nem zsidó Bulgáriában, hanem bolgár. Ott a zsidók soha nem kerültek szembe a többségi társadalom érzelmi világával. Erre példa az is, hogy a szófiai bolgár metropolita bújtatta a második világháború alatt a szófiai főrabbit. 1943. március 9-én el akarták indítani azokat a szerelvényeket, amelyekre felterelték a zsidókat. A későbbi pátriárka, az akkori plovdivi metropolita odament, és az emberek előtt azt mondta, maga is felszáll a vonatra. Olyan tekintélye volt az Egyháznak, hogy a katonák és a csendőrök megkövültek, és egyetlen ujjal sem nyúltak hozzá. A cár, *III. Borisz* szintén rengeteg segítséget nyújtott a diplomáciai tevékenységével. Sajnos az átlagemberek körében máig nem teljesen feldolgozott a holokauszt témaköre, nem látnak túl az áldozatok és a gazemberek dichotómián, pedig a helyzet ennél bonyolultabb. Hála Istennek, tavaly is volt egy konferencia, ahova elküldtem egy, a szemléletmódomat tükröző anyagot. Mellesleg máig talán csak egyetlen recenzió jelent meg a könyvemről. Pedig igazán mondhatnák, hogy a szerzőnek nincs igaza. Már ha nincsen.

– Akad még történeti vagy szociográfiai kötetterve?

– *Új idők bolgárai* címmel 2001-ben írtam egy szociológiai kötetet; megalapozott munkának tartom. Azután szépirodalmat írtam, regényt és elbeszélés-kötetet, majd irodalomkritikákat, visszaemlékezéseket, verseket, prózákat vegyesen. Ezeket követte a zsidómentésről szóló történelmi munkám, majd

a *Fischer Ármin reggelije* című, tavaly decemberben megjelent novelláskötet, amely személyes, családi történeteken keresztül beszél alapvetően az 1940-es évekről. Ez utóbbi könyvem nem a fantázia szüleménye, a benne szereplő történeteket valós események ihlették. Néhánynak az elszenvédője voltam, a többit szüleimtől vagy az ismerőseimtől tudom, de a szereplőket egytől egyig ismertem. Június közepén, az Ünnepi Könyvhét előtti napokban *Az alkony harmatcseppjei* címmel jelent meg új könyvem.

– Mit érdemes tudni az új kötetéről, amely elbeszélések-ből és esszékből összegyűrt rövid szövegeket vonultat fel?

– A könyvet magyarul írtam, mégis Bulgáriában jelent meg először; áprilisban, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra hoztak is nekem egy ajándék-példányt. A kiadómnak, a Literatúren Forum igazgatójának tréfásan azt mondtam, lehetne a kötet címe az Öregember izzadságcseppjei. Marin *Georgiev*, a kiadó adta a végleges, poétikusabb címet. Ott valamivel vastagabb kiadásban érhető el a könyv, mert a bolgár kötetbe felvettem néhány novellát is, amelyet a magyar olvasó már ismerhet. A magyar nyelvű kötetet június 11-én, a Benczúr Házban mutattuk be. Alapvetően rövidprózákat tartalmaz: hetvenkilenc írást, bár eredetileg hetvenötöt terveztem, annyit, ahány éves vagyok. Filozofálgatás életről, politikáról, a mindennapokról... Most egy szabálytalan bolgár-magyar szakácskönyvön dolgozom. Az előszava már megvan, az is valami.

– Az *alkony harmatcseppjeiben* kivesézi a magyar belpolitikát is?

– Írok benne a bolgár, a magyar és az európai politikáról is. Benne élünk, európaiak vagyunk, óhatatlanul akadnak jelenségek, amelyek tollhegyre kíváncsoznak. Odaadtam a kéziratot fiatal szerkesztőmnak, *Nánássy Viktoriának*, hogy nézze meg, van-e benne olyan rész, ami nem az irodalom magasztos világába kíváncsozó. Szerencsére egyetértünk a kardinális kérdésekben, elvégre szerintem fontos, hogy az író is elmondja a véleményét. A másfajta szempont soha nem hátrány.

– A készülő új könyvére visszatérve: tud főzni?

– Az édesanyám és a feleségem is vegyes konyhát vitt, de jobban le tudom írni az ételeket, mint ahogyan elkészíteném őket. Időközben írtam rövidprózát is, szóval a harmatcseppek még valami nagyobb – esetleg újabb köteté – állhatnak össze.

– 2001-ben, mintegy fél évvel a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöki tisztségéből való távozása után egy villáminterjúban ezt nyilatkozta: „Vagyok, ami voltam mindig is: szociológus, kisebbségi szakember és mindhalálig nemzetiségi.” Ma miként tekint önmagára?

– Jó a kérdés, el is gondolkodtat. Mégis, azt kell mondanom: ma is nagyjából ugyanúgy látom magam. De most már belevenném a képbe az irodalmat is. Nagyjából eszmélésem óta az érdeklődési köröm-

– A 80-as években a bolgár ortodox egyház a diaszpórában élők pasztorációja érdekében Budapestre tette a közép-nyugat-európai egyházkerület központját. Hogy miért a magyar fővárosba? Azért, mert egyházi kíváncsóságom, hogy a metropolita csak ott székelhet, ahol bolgár templom is van. Nálunk pedig 1931-ben, saját adományaik révén, a városvezetés által a Vágóhíd utcában biztosított telken templomot építettek a bolgár hívek. Szóval, ennek a több országot lefedő egyházi területnek lett a vezetője a Pajzs utcába költözött Szimeon metropolita, aki igyekezett segíteni a cár visszatérését. A magyar meghívás a bol-

gár visszatérés lakmuspapírja volt, egyfajta komoly teszt. 1991-ben, közvetlenül a rendszerváltás után a Magyarországi Bolgárok Egyesületének frissen kinevezett ügyvezető elnöke voltam, és az egyesület sem tudta, mitévő legyen. Aztán úgy voltunk vele, a hajdani cár szabad állampolgár, így a dolgok elébe álltunk. *Jeszenszky Géza* akkori külügyminiszter véleményét is kikértem, de sem ellene, sem mellette nem volt. Bulgáriában a jobb- és a baloldal is a cár ellen foglalt állást, próbálták megakadályozni, hogy köztársasági elnök lehessen. Végül négy napig vendégül láttuk őt Budapesten. Az Atrium Hotelben szállt meg, de nem a hazai bolgárok fizették a számlát. A magyar kormány részéről csak a honvédelmi bizottság vezetője, egy akkor fiatal kisgazda fogadta őt az Országházban. Az akkori IX. kerületi rendőrfőkapitányt, *Gémesi István* barátomat pedig egyszer csak megkérdeztem: szeretne-e a feleséged a cári házaspárral együtt vacsorázni. Ez nem kérdés, csak az, hogy milyen ruhát kell felvenni, felelte. Vállalkozók kibérelték a *Táncsics* rendezvényhajót, megmutattunk a volt uralkodónak néhány nevezetességet, a követségre is ellátogatott, szóval megadtuk a módját. A Százéves étterembe is elkísértük *II. Szimeon* excárt és *Margarita* asszonyt, a hitvesét, valamint a metropolitát. Amikor a pincér először a főpapnak nyújtotta át az étlapot, az rögvést a „cár őfelsége” elé tette. A pincérek pedig csak néztek, hogy mégis miről beszélünk. Szerdán és pénteken az ortodoxok böjtölnek, így, péntek lévén, a metropolita halat evett, és jólneveltségből mi is, de a cár vadhúst kért. Csak akkor kapott észbe, amikor már megrendelte az ételt. Aztán a metropolita rendezte a dolgot: a cár szava törvény, közölte.

höz tartozik a szépirodalom. Nemrég volt a hatvanadik általános iskolai találkozó, ott is felelevenítették, hogy jó fogalmazásokat írtam. Próbálkoztam verseléssel is, de az nem az én műfajom. Ötvenéves műfordítói pályafutás áll mögöttem, hiszen 1969-ben jelent meg *A bolgár irodalom kistükre Juhász Péter és Karig Sára* szerkesztésében. Az antológia *Cirilltől és Metódtól* napjainkig vonultatja fel a bolgár irodalmat. Fiatalként akkor azt a feladatot kaptam, hogy középkori szövegeket fordítsak a kötetbe. *Vekerdi József* nyelvész, a szanszkrit irodalom professzora javasolta, hogy a Bibliát olvassam, ne álrégieskedő szavakkal próbáljak hiteles lenni. Nagy segítségemre volt ez az útmutatás a három óbolgár szöveg áültetésekor.

A kulturális intézetben is szívügyem volt az irodalom, sok író látunk vendégül. Sőt, igyekszem tenni azért is, hogy minél többen tudják meg, nem csak Nagy László, hanem *Faludy György* is fordított bolgárból. Ezt még *Szöcs Géza* államtitkár, a nagy *Faludy*-barát is tőlem tudta meg.

A rendszerváltás után részt vettem a kisebbségi életben, megalapítottam a *Haemus* című bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóiratot. A saját írói munkásságom kibontására viszont több mint ötven évet vártam. Benne vagyok a magyar és a bolgár irodalmi életben is. Egy, a futballból vett hasonlattal írtam is arról, hogy sok az idegenlégiós mindkét csapatban. Sem a közönség tagja, sem csatár, sem bíró nem vagyok, hanem partjelző. Nem is bánom, elvégre majd megítélnék mások: a partjelzőt nem szokták szidni, csak a bírót.

– *Negyedszázada vendégül látta hazánkban II. Szimeon volt bolgár cárt, a későbbi kétszeres bolgár miniszterelnököt. Miként keresztelték egymás útjait?*

Aztán a metropolita rendezte a dolgot: a cár szava törvény, közölte.

Mészáros Márton
(*Mértékadó*, 2019. július 22-28.)